

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Наталія Безлюдна

СТАН ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ ЯК ПРОБЛЕМА ОСВІТИ

У статті обґрунтовано шляхи підвищення ефективності навчально-виховного процесу в початковій школі та їх залежність від ряду умов, серед яких важливе місце посідає здоров'я дитини.

Ключові слова: здоров'я дитини, розвивальне середовище, сприятливі умови розвитку.

This article examines the ways of raising the effectiveness of educational process in primary school and proves that it depends on the number of factors among which the health of a child plays a very important role.

Key words: health of a child, developing environment, favourable conditions of development.

Підвищення ефективності навчально-виховного процесу у початкових класах залежить від ряду умов, серед яких важливе місце посідає стан здоров'я дитини. Досвід показав, що в умовах постчорнобильської України, головною причиною неуспішності учнів є незадовільний стан здоров'я дитини. Воно знаходиться буквально у кризовому стані. Таке положення вимагає зміни у системі освіти, у житті школи. Останнім часом у розвитку українських дітей спостерігається ряд непатологічних відхилень: психоге-нія, емоційна напруженість, психомоторні, психотерапевтичні та інші зміни, Сприятливі організаційно-педагогічні умови навчання вносять корекцію у такі стани. Мова йде про психолого-педагогічну допомогу учням. З цього приводу актуальними залишаються наступні настанови видатного педагога В.О. Сухомлинського: «Дидактогенії – дітище несправедливості... Я протягом кількох років вивчав шкільні неврози. Хвороблива реакція нервової системи на несправедливість учителя в одних дітей набуває характеру збудженості, в других – це манія несправедливих образ і переслідування, у третіх – озлобленість, у четвертих – удавана (роблена) безтурботність, у п'ятих – байдужість, крайня пригніченість, у шостих – страх перед покаранням, перед учителем, перед школою, у сьомих – кривляння і блазнювання, у восьмих жорстокість, що набирає іноді патологічних форм. Запобігання дидактогеніям залежить від педагогічної культури батька і вчителя» [1, 166–167].

Метою нашого дослідження є обґрунтувати теоретичний аспект, сприятливі умови розвитку здорової дитини з врахуванням валеологічного емоційного культурнооздоровчого компоненту змісту навчання. Однією з

причин дитячих неврозів є низький професіоналізм учителів. Якщо в одних випадках хвороби виліковують лікарі, то в інших – достатньо вдумливого педагогічного підходу, запасу любові, доброти, розуміння дитячої душі. Зранена душа ліками не виліковується. Виникла необхідність у розвитку такої галузі педагогіки як лікувальна. Лікувальна педагогіка повинна торувати шлях до школи. Лікувальна педагогіка – це стик двох наук: медицини і педагогіки, це серце і душа. В.О. Сухомлинський вперше заклав основи педагогіки корекції, актуалізував термін «лікувальна педагогіка». Він, по суті, перший звернув увагу на важливість валеологічного навчання у початковій школі. Вчений експериментальним шляхом з'ясував ефективні шляхи поліпшення здоров'я учнів, вважаючи здоров'я визначальним фактором успішного навчання і розвитку дітей. Його практичні рекомендації ґрунтуються на спільному розв'язанні проблеми здорового способу життя-діяльності школи і сім'ї.

З перших днів роботи «Школи радості» В.О. Сухомлинський уважно вивчав стан здоров'я дітей. Він звертав увагу на те, що діти, живучи в селі, на лоні природи – бліді, мають слабе здоров'я. Причиною такого стану він вважав тепличні умови життя, які створювали батьки. Тому Василь Олександрович розробив систему загартування. У книзі «Серце віддаю дітям» піклуванням про здоров'я вихованців відзначається розділ «Школа під блакитним небом»: хода босоніж по росі як засіб загартування, уявлення вогняно-червоних барв, казкових персонажів (Сонця, ковалів) як прийом біоенергетичного підживлення організму, застереження від надмірного словесно-понятійного впливу, який спричиняє швидке стомлення мозку і неуспішність у навчанні, відпочинок серед природи і вбирання всіма фібрами душі звуків, кольорів, пахоців, казкових розповідей з їх інтонаційним розмаїттям (музикотерапія, ароматотерапія, словотерапія) все це яскраві приклади педагогічних прийомів з метою зміцнення імунної системи дітей, турботи про їхнє тіло і душевну рівновагу.

Педагог вбачав шлях розвитку здорової дитини у врахуванні емоційного, валеологічного і культурнооздоровчого компонентів змісту навчання, у врахуванні функціональної асиметрії півкуль мозку. Зокрема, він писав: «Я глибоко переконаний, що без емоційного піднесення неможливий нормальний розвиток клітин дитячого мозку. З емоційністю пов'язанні фізіологічні процеси, що відбуваються в дитячому мозку: в моменти напруженості, піднесення, захоплення відбувається посилене живлення клітин кори півкуль – це вимога, що висувається законами розвитку дитячого мислення [1, 46].

В.О. Сухомлинський не випадково застерігав від надмірного словесно-понятійного навантаження молодших школярів. Таким чином формується ліва півкуля особистості з логічно-раціональним сприйманням світу. «У лівій півкулі кори головного мозку знаходяться центри усного і писемного мовлення – центри Брока і Вертке. Надмірна їх активізація вербаль-

ною інформацією словесно-понятійного змісту призводить до гальмування психічних процесів у правій (художньо-образній) півкулі мозку» [3, 121].

Завдяки обміну інформацією півкулі постійно взаємодіють між собою. Така взаємодія є одним із механізмів інтегративної діяльності мозку. Півкулям властивий певний функціональний антогонізм: активність однієї з них вимагає пригнічення іншої і, навпаки, пригнічення однієї активізує іншу. «Дитина мислить... Це означає, що відповідна група нейронів кори півкуль її мозку сприймає образи (картини, предмети, явища, слова) навколишнього світу і через найтонші нервові клітини як через канали зв'язку – йдуть сигнали. Нейрони «обробляють» цю інформацію, систематизують її, групують, зіставляють, порівнюють, а нова інформація в цей час надходить» – таким уявляв психофізіологічний механізм розвивального навчання В.О. Сухомлинський [1, 33].

Вивчення функціональних особливостей мозку людини показало, що ліва півкуля виконує мовні функції. Вона більше пристосована до аналітично-розумової діяльності й операцій з послідовними сигналами, тоді як права півкуля – до синтезу й асоціативної діяльності. Є припущення, що людський мозок досяг лише початкового ступеня функціональної диференціації в роботі півкуль, і подальша еволюція мозку полягатиме в наростанні її функціональної спеціалізації.

Настанова педагога – вченого вчителям зводиться до наступного висловлювання: «Клітини дитячого мозку настільки ніжні, настільки чутливо реагують на об'єкти сприймання, що нормально працювати вони можуть лише за умови, коли об'єктом сприймання, осмислення є образ, що його можна бачити, чути, до якого можна доторкнутися. Переключення думки, яка є сутністю мислення, можливо лише тоді, коли перед дитиною або наочний реальний образ, або ж настільки яскраво створений словесний образ, що дитина немов бачить, чує, відчуває на дотик те, про що розповідає (ось чому діти так люблять казки» [1, 33–34].

На жаль, навчально-методичні компоненти для учнів початкових класів розробляються з опорою на «лівопівкульне», словесно-понятійне сприймання інформації. Активізуються й інтенсивно працюють одні й ті ж самі функціональні зони кори головного мозку. Це позначається на нервовому стані, стабільності учнів, зумовлює ослаблення імунної системи організму. Словесно-логічне мислення здійснюється за допомогою логічних операцій з поняттями, якими досконало молодші школярі не володіли. Абстракція, мисленева операція, яка базується на виділенні суттєвих властивостей і зв'язків предметів і абстрагуванні при цьому від усього іншого, не суттєвого, така розумова операція ще недоступна молодшим школярам.

Спостерігаючи за молодшими школярами В.О. Сухомлинський помічав і враховував психофізіологічні особливості розвитку. Він сам писав твори для дітей, щоб посилити емоційний компонент змісту початкової освіти, активізувати наочно-образне мислення, яке ґрунтується на уявлен-

нях і образах. Педагог-гуманіст розробив також привабливе розвивальне середовище для занять, розуміючи значення для дітей конкретно-дійового мислення, опорою якого є безпосереднє сприймання предметів в процесі практичних дій з ними. Показники працездатності учнів вчений використовував як критерій об'єктивізації вікових можливостей пізнавальної діяльності молодших школярів. За результатами аналізу сучасної фізіологічної літератури і педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського можна сформулювати гіпотезу правопівкульної активізації резервів здоров'я молодших школярів. Суть гіпотези, якщо цілеспрямовано активізувати діяльність правої, художньо-образної півкулі сенсорною інформацією, то це сприятиме розкриттю тих резервів здоров'я, активності, які в лівопівкульному стані (за умови переважання вербального впливу) лишаються невикористаними. Нормальна психічна діяльність передбачає спільну роботу двох півкуль, оскільки об'єднання механізмів образного і абстрактного мислення забезпечує всебічний (конкретний і теоретичний) підхід до сприймання явищ довкілля. Саме на такому психофізіологічному підґрунті побудована «Школа радості» В.О. Сухомлинського. Така школа покликана створити педагогічне середовище, сприятливе для емоційного і фізичного благополуччя дітей, для зростання творчого й енергетичного потенціалу молодших школярів, для розкриття сукупності здібностей та задатків у процесі здорового способу життєдіяльності.

Враховуючи фактори постчорнобильської України, орієнтиром технології навчання у початковій школі повинен стати високий рівень здоров'я дітей. Здоров'я розглядається як складний комплекс взаємозв'язаних характеристик, які визначаються внутрішнім станом (моральним, інтелектуальним, емоційним, фізичним) і зовнішніми факторами (соціальною стабільністю, екологічним благополуччям, рівнями культурного і духовного розвитку, життєвого добробуту), завдяки чому забезпечується реальна можливість для позитивного самопрограмування, самотворчості, самоактуалізації молодшого школяра.

ЮНЕСКО порушена проблема «Функціональна неграмотність як фактор ризику в сучасній цивілізації». Визначені наступні рівні функціональної грамотності громадян: лексичний, технологічний, комп'ютерний. Проте в умовах перебудовної України, в умовах екологічної, економічної, духовної кризи суспільства є необхідність оволодіти ще й синологічним (валеологічним) рівнем функціональної грамотності. І це є проблемою української лікувальної педагогіки, теоретичні засади якої визначені В.О. Сухомлинським.

Останнім часом в розвитку українських дітей спостерігається ряд патологічних відхилень: психогенія, емоційна напруженість, психомоторні, психотерапевтичні та інші зміни. Сприятливі організаційно-педагогічні умови навчання вносять корекцію в такі стани. Підкреслюємо, що мова йде саме про психолого-педагогічну, а не медичну допомогу уч-

ням. З цього приводу актуальними залишаються наступні настанови видатного педагога: «Дидактогенії – дітище несправедливості... Я протягом кількох років вивчав шкільні неврози. Хвороблива реакція нервової системи на несправедливість учителя в одних дітей набуває характеру збудженості, в других – це манія несправедливих образ і переслідування, у третіх – озлобленість, у четвертих удавана (роблена) безтурботність, у п'ятих – байдужість, крайня пригніченість, у шостих – страх перед покаранням, перед учителем, перед школою, у сьомих – кривляння і блазнювання, у восьмих – жорстокість, що набирає іноді паталогічних форм. Запобігання дидактогеніям залежить від педагогічної культури батька і вчителя».

Дослідження з проблем лікувальної педагогіки мають здійснюватися на основі полідисциплінарного підходу: педагогами, психологами, гігієністами, біологами, архітекторами, мистецтвознавцями тощо.

Метою спільних досліджень педагогів і науковців суміжних галузей є формування творчої особистості, здатної сприймати світ у його єдності в процесі здорового способу життєдіяльності.

В результаті експериментальних на інших досліджень з проблеми розвитку творчої особистості в умовах екологічної кризи (О.В. Киричук, В.В. Рибалка та інші) встановлено, що непаталогічні форми відхилень в якостях особистості і поведінці можна успішно компенсувати психолого-педагогічними засобами.

В результаті експериментальних та інших досліджень з проблеми розвитку творчої особистості в умовах екологічної кризи (О.В. Киричук, В.В. Рибалка та інші) встановлено, що непаталогічні форми відхилень в якостях особистості і поведінці можна успішно компенсувати психолого-педагогічними засобами. Такі засоби в педагогічному арсеналі розвивального навчання В.О. Сухомлинського. Так, для дітей з підвищеною нервовою збудливістю, функціональним розладом нервової системи, особливо великий зміцнюючий вплив мала окупіровка плодкових дерев. Нервових, дратівливих дітей ми вважаємо, необхідно спеціально навчати окупіровки. Під час такої роботи дитина забуває про все, що її оточує, її нервова система перестає хворобливо дратуватися.

Співробітники Українського наукового гігієнічного центру МОЗ України (Полька Н.С., Єрьоменко Г.М., Джурина С.М., Вдовенко Л.К.) установили, що інтенсифікація навчання, впровадження інноваційних технологій зумовлюють психоемоційне перевантаження школярів. Науковцями сформульована проблема гігієнічного обґрунтування учбового навантаження та навчального режиму в різних типах освітніх закладів. Для розробки проблеми необхідно становити гігієнічні норми і правила, з'ясувати педагогічні умови, які б сприяли поліпшенню нервово-психічного здоров'я учнів, забезпечували такий енергопотенціал молодших школярів в процесі різних видів діяльності. І в цьому зв'язку рекомендації

В.О. Сухомлинського щодо збереження здоров'я дітей мають непересічне значення.

До проблеми формування особистості в умовах здорового способу життєдіяльності привернута увага багатьох дослідників суміжних з педагогікою галузей науки і всі вони так чи інакше потребують творчого використання спадщини В.О. Сухомлинського.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 т., Т. 3. – К.: Рад. школа, 1977. – 659 с.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 т., Т. 4. – К.: Рад. школа, 1977. – 629 с.
3. Чайченко Г.М. Основи фізіології вищої нервової діяльності. – К., 1987. – 237 с.